

תשלום מס ללומדי תורה / הרב אריאל בראלי

שאלה

- א. האם יש ללמד זכות על אלו המעלימים מס, לפחות למי שלומד תורה?
ב. בדבר דרישת חשבונית מנותן שרות, האם מוטל עלי לדאוג שיוציא עבור הרכישה שלי חשבונית?

תשובה

החובה לשלם מס הינה גם חובה הלכתית ללא שום הקלות מצד 'דינא דמלכותא' – דינא וכפי שכתב בשו"ת יחווה דעת¹. ואף לדעת הפוסקים שבארץ ישראל לא אומרים 'דינא דמלכותא דינא'², עם כל זאת הם מודים כי מסים חייבים לשלם. וכך כתב בשו"ת 'תשובות והנהגות' (ח"ד ס"י שיט):

והיינו דהיום הממשלה משתמשים בהכסף של המיסים לתועלת ולהנאת התושבים ולא מגיע היום לכיסו הפרטי של המלך, ולכן היום **אם נהנה מהשירותים שהממשלה נותנת ולא משלם עבורם הוא גזול**³.

ביחס ללומדי תורה מובא בגמרא (בבא בתרא ח ע"א) שיש לפוטרו מתשלום מס, וכן נפסק ב'שלחן ערוך'⁴.

אולם פטור זה קיים רק כלפי מסים שהשלטון לוקח **לטובתו האישית**, חוב הזה צריך להיפרע על ידי הציבור ולפטור את תלמידי חכמים כדי שיוכלו ללמוד ללא טרדות.⁵ (יש הפוטרים מסיבות נוספות - ראו בהרחבות). אך אין זה נכון כלפי המיסים הנהוגים במדינת ישראל שהרי הם באים לממן הוצאות לטובת הציבור, כדוגמת סלילת כבישים, תאורה ומימון מוסדות חינוך. דבר זה מפורש בגמרא שם 'הכל לכריא פתיא (רש"י – חפירת בור לשתות מים), אפילו מרבנן'. וכן נפסק בדברי 'שלחן ערוך' (חוי"מ ס"י קסג סעי' ד) 'לתיקון הדרכים והרחובות, אפילו מן החכמים'. (יש לתמוה על מה שכתב בשו"ת יחווה דעת, ח"ה ס"י סד, לפטור תלמידי חכמים מתשלום מס, ומשמעות דבריו אף למסים הנהוגים כיום במדינת ישראל, אך הדברים צריכים עיון. ואולי כוונתו שכך ראוי לה למדינה לנהוג עם תלמידי חכמים).⁶

ב. בעניין בקשת חשבונית מאיש מקצוע - ישנן דעות שאין חובה על הקונה לדרוש חשבונית, כפי שכתב הרב ליאור באתר ישיבה: 'זה עניינו של נותן השירות מול המדינה, וכמובן עליו להיות אדם ישר ולשלם. אמנם, אם ידרוש מקבל השירות קבלה, יש בכך מידת חסידות אבל לא נראה לי שחייב, וכן הייתה דעתו של הרב אברהם שפירא זצ"ל, הוא הוסיף שאין איסור מסייע ידי עוברי עברה כי לא בטוח שהמוכר לא ידווח (חשש לביקורת של רשויות המס וכדומה).

סיכום

היות וכל המסים משמשים לצורכי המדינה ולא לטובת מושל פרטי,⁷ גם לומדי תורה צריכים לשלם מסים. ישנם דעות שאין חובה לבקש חשבונית משום שזו אחריות המוכר.

¹ יחווה דעת, ח"ה ס"י סד.

² ר"ן, נדרים כח ע"א.

³ וכן בפתחי חושן, ה' גנבה עמ' יד, נראה שבזמננו, שעיקר המסים מיועדים לטובת התושבים כגון כבישים ותאורה, ביוב וניקיון, אין צריך בזה לדינא דמלכותא.

⁴ שו"ע, יו"ד ס"י רמג סעי' ב.

⁵ פיה"מ לרמב"ם באבות פ"ד מ"ו, בסופו, דימה את פטור הת"ח ממיסים לפטור הכהנים ממחצית השקל. זה לשונו (שו"ת יביע אומר חלק ז, חושן משפט סימן י) מסקנא דדינא שכל תלמיד חכם שעוסק בתורה תמיד בכל עת פנאי שלו, אף על פי שעוסק באומנות פטור מכל מיני מסים ע"פ דין תורה, כל שתורתו קבע ומלאכתו עראי, **ואסור לכוף עליו לשלם איזה מס שהוא**, בין מס הקצוב לכל בני העיר באופן כללי, ובין מס הקצוב על כל איש ואיש שנקרא מס גלגולת, בין מס קבוע, בין מס שאינו קבוע אלא הוטל על בני העיר בשעת חירום וכיו"ב, **וחייבים בני העיר לפרוע בשבילו את המס הקצוב על כל איש ואיש**, וכמו שפסק מרן הש"ע יו"ד (ס"י רמג ס"ב).

⁷ וכבר העיר על כך בשו"ת תשובות והנהגות (שם) 'אם כי יש לצדד שיש גם דברים שמבזבזים עליהם כסף ואין להם תועלת, שלדבריו אין צורך לכך, זה נהוג בכל חברה ומדינה, וא"כ כשמתחמק מלשלם למרות שנחנה, זהו גזילה שאסור לכו"ע גם מעכו"ם, ובפרט שאחרים וביניהם גם יהודים ישלמו להנאתו'.

הרחבה:

הסוגיה בבבא בתרא ז ע"ב - ח ע"א פוטרת תלמידי חכמים משני סוגים של מיסים: מס למלך ("כרגא") ומס שנגבה לצורך הגנת העיר, משום ש"רבנן לא צריכי נטירותא". לעומת זאת הם חייבים במס ל"כריא פתיא", דהיינו מס לחפירת בורות מים (רש"י) או לתיקון הדרכים (תוספות בשם רבנו חננאל). הסיבה להבדל בין הדברים מוסברת בראשונים: תלמידי חכמים צריכים להשתתף בכל מה שהוא צורך עבורם, ורק מצרכי הבטחון הם פטורים, מפני שהתורה משמרתם ואינם זקוקים לשמירה. לפי זה הפטור מ"כרגא" נובע מכך שמס המלך לא שימש לצרכי העם אלא לקופתו האישית של המלך, ואין לציבור הנאה ישירה מכסף זה, אלא רק רווח והצלה מכעס המלך. כך כתב בשו"ת מהר"ם אלשיך סימן נב: "ומאי טעמא כרגא פטורים וכריא פתיא חייבים?... דכרגא הוי סילוק היזק, אבל כריא פתיא היינו הבאת תועלת, שנהנים בדבר". ממילא בימינו, שב"ה הכסף אינו הולך לכיסם הפרטי של ראשי השלטון אלא הם אחראים על ניהול הקופה הציבורית, הרי שכלל המס הוא כ"כריא פתיא". וכן הסיק מהר"ם אלשיך ס"י יט "ודבר שאינו צורך לחיי האדם, כגון שאמר להם: או תצאו מהמלכות או תתנו לי כך וכך, ופדו הגזירה בממון - ת"ח פטורים". בשו"ע חו"מ ס"י קסג ס"ד כתב: "אבל לתיקון הדרכים והרחובות - אפילו מן החכמים". ובטור: הרחיב: "ובשאר צרכי העיר כגון חפירת בורות ותיקון הדרכים והרחובות גם ת"ח חייבין בהן".

יש שרצו לפטור מהסיבות הבאות:

א. חלק מהמיסים מיועדים לתקציב הבטחון וגם מכך תלמידי חכמים פטורים.

על כך כתב חתם סופר (בבא בתרא ח ע"א) "דעד כאן לא קפטר רבנן אלא ממס וחומה שהם מצד גלות ישראל... אבל שמירה כדרך שמלכות נשמרים ממלכיות אחרים - גם תלמיד חכם חייב". ועוד יש מן האחרונים סוברים שהם חייבים להשתתף בהוצאות השמירה, שהרי מודים הם שהם צריכים לשמירה (שו"ת רדב"ז ח"ב ס"י תשנב)

ב. שימוש בכספי המיסים לדברי אסור

סברה זו אינה יכולה להוות פטור כי אם כן היה אסור לכל ירא שמים לשלם לגופים רבים הפועלים שלא על פי ההלכה. למשל 'מגן דוד אדום' מחללים שבת עבור נסיעות שאין בהם פקוח נפש, ואף על פי כן לא שמענו שאסור להזמין אמבולנס ביום חול מחשש מסייע. הסיבה ההלכתית לכך היא שבמצבים אלו אומרים שיש 'ברירה' והכסף שאני משלם עולה לצרכים כשרים. וכן הזכירו סברא זו בשם המהרי"ט חלק א סימן קט"ז בנושא של השקעה בגופים כלכליים שמחללים שבת. להלן ציטוט מתוך שו"ת מנחת יצחק חלק ה סימן יח: וכעת ראיתי בתשו' מלמד להועיל (סי' ל"ד), מה שהביא מתשו' בנין ציון (סי' ט"ו) ככה"ג, והוא פירש דבריו, דדוקא בכגוונא דאינו ודאי שיעשה העבירה עיין שם, ובנד"ד, דאינו בודאי שיעשה העבירה כנ"ל, אף לפי דבריו, לא הוי מסייע, ... דגם זה אין לחוש, דמעוה להוצאה ניתנה, ואדרבה **בדרבנן יש ברירה, ויכולים לתלות, דבכספם של היראים נעשה העסק בימי החול עיין שם**".

שו"ת יביע אומר חלק ז' - חושן משפט סימן י'

נשאלתי בדין גביית מיסים מתלמידי חכמים, מה הוא גדר תלמיד חכם לענין זה, ומאיזה מיסים הוא פטור? (א) בבבא בתרא (ח א) רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן (הטיל מס על תלמידי חכמים), א"ל רב נחמן בר יצחק, עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי, אדאורייתא דכתיב אף חובב עמים כל קדושיו בידך, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, אפיי בשעה שאתה מחבב עמים, כל קדושיו יהיו בידך, והם תוכו ורגליך, אמר רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר ללמוד תורה.

• בית דין לדיני ממונות

• ימי עיון, כנסים וחוגים

• סדנאות במוסדות חינוך

• מכון מחקר ויישום הסברתי

ואדנביאי דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם, אי תנו כולהו (דריש יתנו לשון תניא) עתה אקבצם, ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים. ואדכתובי דכתיב מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם, ואמר רב יהודה, מנדה זו מנת המלך, בלו זו כסף גולגלתא, והלך זו ארנונא. ובנדרים (סב ב), אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר, צורבא מרבנן אנא לא יהיבנא כרגא, דכתיב מנדה בלו והלך לא שליט למימרא עליהום. וכתב הר"ן שם (בע"א) שבדברים אלו זיכתה התורה לתלמידי חכמים כשם שזיכתה לכהנים והלויים תרומות ומעשרות. וכתב הרא"ש בתשובה (כלל טו סי' ז), שתלמיד חכם לענין זה, הוא ת"ח שתורתו אומנותו, ועושה תורתו קבע ומלאכתו עראי, והוגה בתורה תמיד, ואינו מבטלה להתעסק בדברים בטלים, אלא רק לחזור אחר פרנסתו, שזו היא חובתו, כי יפה ת"ת עם דרך ארץ, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, ובכל עת וזמן לבו על תלמודו, ומיד עם גמר מלאכתו חוזר לבית מדרשו, והוא נאה דורש ונאה מקיים, ולא סני שומעניה, ת"ח כזה הוא בכלל רבנן שאין להטיל עליהם עול משא מלך ושרים, כדאיתא בב"ב (ח א) וכו'. ע"ש. והרמב"ם בפי' המשנה (אבות פ"ד מ"ה) כתב: הקילה התורה מתלמידי חכמים חקי הארנוניות ואכסניות החיל וחקים המיוחדים על כל איש ואיש, והם הנקראים כסף גלגולת, שהקהל יפרעו בעבורם, וכן בנין החומות, וכיוצא בהם, ואפילו אם היה הת"ח בעל ממון לא יתחייב דבר מכל זה, וכבר הורה רבינו יוסף הלוי ז"ל לאיש שהיו לו גנות ופרדסים שהיה חייב מס בעבורם אלפי זהובים, והורה שהוא פטור מלתת בעבורם דבר מכל מה שזכרנו, מפני שהיה ת"ח, ואף על פי שבמס ההוא היה נותן אפילו עני שבישראל, וזהו דין תורה, כמו שפטרה התורה מחצית השקל מן הכהנים. ע"כ. (אבל בחבורו פ"א מהל' שקלים ה"ז פסק כריב"ז שהכהנים חייבים במחצית השקל, ועי' בתוס' יוס' טוב (פ"ק דשקלים סוף מ"ד), ובספר טוב עין (סי' יח אות צט), ובשו"ת חקרי לב (חוי"מ ח"א סי' ק). ובספר משא חיים (דמ"ב ע"א). ע"ש. ואכמ"ל). וז"ל הרמב"ם (פ"ו מהל' ת"ת ה"י), אין גובין מס מתלמידי חכמים לבנין החומה ותיקון השערים ושכר שומרי העיר, ולא לתשורת המלך, ואין מחייבים אותם ליתן מס, בין מס שהוא קצוב על בני העיר, בין מס הקצוב על כל איש ואיש, שנא' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים. ע"כ. ועי' בשו"ת הרשב"ש (סי' תיב). ודו"ק.

ב) והנה המאירי בפ"ק דב"ב (ח א) בד"ה מסיק, כתב, וגדולי הפוסקים כתבו, שלא פטרו תלמידי חכמים ממסים וארנוניות אלא דוקא תלמיד חכם שאינו מתעסק בעניני העולם כלל, ותורתו אומנותו לגמרי, אבל שאר תלמידי חכמים שמצרפים עניני העולם עם לימודם, אינם בכלל זה. והדברים נראים. ע"כ. וכיו"ב כתב בס' חסידים (סי' תתרט), דהא דאמרינן (ב"ב ח א) רבנן לא בעו נטירותא (וא"צ לשלם מס עבור בנין חומת העיר ושמירתה), דוקא אותם ת"ח שלומדים יומם ולילה, ואין להם עסק אחר, אבל אם לומד וגם עוסק בדרך ארץ, הרי הוא כאחרים, ויסייע לכל עול המוטל על הקהל. ע"כ. וזה שלא כמ"ש הרא"ש בתשובה הנ"ל, שאף אם עוסק במלאכה לפרנסתו חשיב תורתו אומנותו. ולכאורה יש סמך לזה מהגמ' סנהדרין (כז ב) בענין רב פפי שלימד זכות על בר חמא ויצא זכאי בדינו, "קם בר חמא נשקיה אכרעיה וקבליה לכרגיה דכולי שניה", ופירש רש"י, שהצילו כל הימים ממנת המלך. ותיפוק ליה דרב פפי פטור ממנת המלך, כיון שהיה תלמיד חכם, אלא ודאי שרב פפי היה נוהג מנהג דרך ארץ לפרנסתו, ולכן היה חייב לשלם כרגא למנת המלך. אמנם בחידושי הרמב"ן והרשב"א (ב"ב ח א) כתבו, שהמס שהמלך מטיל על כל איש ואיש בפני עצמו, גם תלמידי חכמים חייבים לשלמו, וראיה מהגמ' סנהדרין (כז ב) דרב פפא היה משלם מס למלך, ובע"כ דמאירי בכה"ג. וכ"כ הר"ן והנימוקי יוסף שם. ולפי גירסתם "רב פפא" יש לחזק מש"כ, שרב פפא היה נוהג בהם מנהג דרך ארץ, ומתפרנס מעשיית שכר, וכמו שאמר בפסחים (קיג א) אי לאו דרמאי שיכרא לא איעתרי, וכן בב"מ (סה א) טרשא דידי שרי, מ"ט שכראי לא פסיד וכו', ועי' בשבת (קמ ב) ובמהרש"א והרש"ש שם. ודו"ק) אולם הרמ"ה בפ"ק דב"ב (סי' פב) כתב, תלמיד חכם פטור מכל מיני מסים, ואף מאותם מסים שקוצב המלך על כל איש ואיש. והסכים עמו הרא"ש בתשובה (כלל טו סי' ח). וכן מבואר בדברי הרמב"ם (פ"ו מהל' ת"ת ה"י) הנ"ל, שת"ח פטורים גם ממס הקצוב על כל איש ואיש. וכ"כ בפירוש המשנה (אבות פ"ד) הנ"ל. וכן משמע גם מתשובת הרמב"ם, בשו"ת פאר הדור (סי' פח). וכ"כ בשו"ת מהר"ם אל אשקר (סי' יט) מתשובת הרמב"ם הנ"ל ע"ש. וכ"כ הטור חו"מ (סי' קסג), שהרמב"ם והרא"ש והרמ"ה חולקים על הרמב"ן שמחייב ת"ח במס הקצוב על כל איש ואיש. ע"ש. גם מרן הבית יוסף יו"ד (סי' רמג) הביא המחלוקת הנ"ל, וסיים בדברי רבינו ירוחם, (סוף ספר מישרים) שכתב, יש מי שכתב שאין הצבור מחוייבים לפרוע בשביל תלמידי חכמים מס הקצוב על כל אחד ואחד, אבל גדולי האחרונים הסכימו שאפילו מס כזה חייבים הצבור לפרוע בעבורם. ע"כ. וכן פסק מרן בש"ע יו"ד (סי' רמג ס"ב), שת"ח פטורים מכל מיני מסים, בין מהמסים הקבועים על כל בני העיר, ובין מהמס הקצוב על כל איש ואיש, וחייבים בני העיר לפרוע בשבילם. ע"כ. ולפי' הדרא קושיא לדוכתה, שאיך רב פפא היה צריך לשלם מס למנת המלך, עד שהוצרך בר חמא לקבלה עליו.

• בית דין לדיני ממונות

• ימי עיון, כנסים וחוגים

• סדנאות במוסדות חינוך

• מכון מחקר ויישום הסברתי

אולם ראיתי בתשובת רבינו נחמיה, הביאה רבינו יהודה בן הרא"ש בשו"ת זכרון יהודה (בסוף הספר דני"ג ע"ב), שכתב, ואפילו אם פירש המלך ואמר שגם התלמידים יפרעו חלקם ממס, על הקהל לפרוע חלקם, וגם כסף גלגולת בכלל הפיטור, כדמוכח בפ"ק דב"ב (ח א), ואם תקשה לדברינו מהגמ' סנהדרין (כו ב) דבר חמא קביל עליה כרגא דכולי שניה דרב פפא, אלמא דצורבא מרבנן נמי יהיב כרגא, תירץ רבינו מאיר דהתם שלא כדן היו מטילים עליו מס, כעובדא דב"ב (ח א) דבעו עמי הארץ למירמא דמי כלילא ארבנן. וה"ט דשקל רב פפא כרגא דבר חמא ולא חש לאיסור שוחד, ומשום שאינו אלא כמבריה ארי מנכסי חבירו. ע"כ. (וכן הועתקה תשובה זו כולה בשו"ת מהר"ם אל אשקר סי' יט). ומרן הבי"י יו"ד (סי' רמג) הביא תשובה זו בקיצור. והוסיף מרן הבית יוסף לדחות ראית הרמב"ן והר"ן מההיא דרב פפא, שי"ל שעד אותו זמן הצבור היו פורעים המס בעבור רב פפא, ובר חמא קיבל עליו תשלום המס של רב פפא, שלא יצטרך רב פפא להחזיק טובה לצבור. ע"כ. והניף שנית ידו בבית יוסף חו"מ (סי' קסג אות יא) לדחות עוד ראית הרמב"ן, דדילמא רב פפא היה נושא ונותן גם להתעשר, ומשום הכי לא חשיב תורתו אומנותו כ"כ לפוטרו ממס, א"נ לפי שהיה עשיר היה פורע המס ממדת חסידות. ע"ש. [וכיו"ב כתב בשו"ת מהרל"ח סי' קמ]. וקצת קשה שלא זכר שר מרן הבי"י מ"ש הרא"ש בפסקיו (פ"ג דסנהדרין סי' יז), קם בר חמא נשקיה אכרעיה וקיבל לכרגיה דכולהו שניה, לדבר בעדו אל המלך לפוטרו מן המס, ובלא"ה פטירי רבנן מכרגא, הילכך לא הוי כשוחד מאוחר. עכ"ל. ודבריו קרובים למ"ש רבינו מאיר שהיו מטילים עליו מס שלא כדן. ועכ"פ לפי דבריהם נדחת ראית הרמב"ן והרשב"א וסיעתם מסנהדרין (כו ב), לחייב ת"ח במס שהמלך מטיל על כל איש ואיש. ולפי האמור אין מזה ראיה כלל. וכן יש להעיר על המהריב"ל בתשובה ח"ג (סי' מז), שהביא דברי הרמ"ה והרא"ש שפוטרים ת"ח מכל מיני מסים, וכתב, וקשה טובא, כי מה יענו על ראית הרמב"ן והר"ן מההיא דסנהדרין, דרב פפא הוה יהיב כרגא עד דקביל עליה בר חמא כרגא דכולהו שניה. וצ"ע. ע"כ. ותימה שלא זכר שר דברי הרא"ש בסנהדרין הנ"ל. וראיתי בשו"ת מהר"ש הלוי (חלק חו"מ סי' כד) שכתב לתרץ קושית מהריב"ל ע"פ דברי הבית יוסף, וגם הוא לא זכר מדברי הרא"ש. ושוב אחז"ר ראיתי להגאון רבי יעקב ששון בשו"ת בני יעקב (סי' א דף קעז סע"א) שתמה על מרן הבית יוסף והמהריב"ל שלא הזכירו דברי הרא"ש הנ"ל. ע"ש. ומה גם שתירוצו של מרן הבי"י דר"פ היה נושא ונותן להתעשר וכו', נראה שהוא דחוק מאד, וכמו שהעיר לנכון ע"ז הגאון רבי אברהם מדינה בתשובה שהובאה בשו"ת דרכי נועם (חלק חו"מ סי' נו, דרע"ז ע"א). ע"ש. אמנם בשו"ת התשב"ץ ח"א (סי' קמג) כתב, שאם המלך או גזברים שלו תובעים המס מכל אדם ובכללם מן החכמים, אין הצבור חייבים לפרוע בשביל החכמים, ובאופן כזה היה רב פפא משלם את המס המוטל עליו. ע"ש. אבל מדברי הרא"ש ורבינו מאיר ומרן הבי"י מוכח שגם באופן כזה חייבים הצבור לפרוע המס עבור החכמים. וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה (אבות פ"ד) הנ"ל. ושוי"ר הלום להכנה"ג (חו"מ סי' קסג הגב"י אות קמ) שהאריך לפקפק על תירוצי מרן הנ"ל, וכתב, והיותר נכון אצלי דהא דקיבל בר חמא כרגא דרב פפא היינו כרגא של חפירת בארות ותיקון הדרכים והרחובות, שגם ת"ח חייבים לשלם מס עבורם, ובר חמא קיבל עליו לשלם אותו המס וכו'. וע"ש. וע' בשו"ת בני יעקב שם, ובספר משא חיים (מסים, דמ"ג ע"ב). ע"ש. וע' ביבמות (ז א) יתיב רב המנונא קמיה דעולא וקא הוי בשמעתא, אמר עולא מה גברא ומה גברא (פרש"י, כמה הוא גדול), אי לאו דהרפניא מאתיה (שאינם מיוחסים), אכסיף, הדר א"ל כסף גולגלתא להיכן יהבת, א"ל לפום נהרא, א"ל א"כ מפום נהרא את. ולכאורה מכאן סיוע להרמב"ן וסיעתו שאף ת"ח צריך לשלם מס גלגולת הקצוב על כל איש ואיש. אלא שיש לדחות לפי התירוצים הנ"ל, או שהיו מטילים עליו מס שלא כדן, א"נ י"ל שגבאי המלך היה גובה המס ממנו ואח"כ היו הצבור פורעים לו המס ששילם. והן עתה ראיתי בשו"ת מהר"י אשכנזי (חו"מ סי' ס"ט לט) שכי' להוכיח מסנהדרין (כו ב) שלא מכל מנת המלך ת"ח פטורים, שא"כ בלא"ה היה רב פפא פטור מן המס, אם לא שנאמר שהכוונה על המס מסחורתו שהיה נושא ונותן בה לפרנסתו וכו'. ע"ש. ואשתמטיתה דברי הרא"ש ושאר ראשונים הנ"ל, ודברי מרן הבי"י והכנה"ג. (ובעיקר מ"ש הרא"ש דבלא"ה רבנן פטירי מכרגא, ומש"ה לא חשש רב פפא משום שוחד, וכ"כ בתשו' רבינו נחמיה הנ"ל, לכאורה מכאן תשובה ע"ד הרמב"ן והרשב"א והר"ן, שהוכיחו מכאן לחייב ת"ח במס גלגולת, ולדבריהם קשה שאיך הסכים רב פפא לדברי בר חמא, והרי יש בזה משום שוחד. והרמ"א בהגה (סי' לד סעיף יח) פסקה להאי מילתא לדינא, שאסור לדיין שכבר דן לקבל מתנה מהבעל דין שזיכהו. ע"ש. ומ"ש הכנה"ג שם דרב פפא לא קיבל מבר חמא, והש"ס קיצר בדבר, אינו מחוור. אלא י"ל דבר פפא לא היה אז הדיין בדינו של בר חמא, אלא רב אבא בר יעקב, כדאיתא התם. ושוי"ר למרן החיד"א בברכי יוסף (סי' ט סק"ט) שהאריך בזה, ותירץ כמ"כ, ודחה דברי הכנה"ג בזה. ע"ש. ודו"ק).

ג) ניהדר אנפין לגבי הגדרת תלמיד חכם לענין זה, דלכאורה נראה מדברי המאירי בשם גדולי הפוסקים, שצריך להיות תורתו אומנותו "לגמרי", ואינו עוסק בעניני העולם כלל, אלא כל היום וכל הלילה הוגה בתורה, ברם בקושטא נראה דלאו דוקא הוא, כי זו לשון הרמב"ן בחידושו לבי"ב (ח א), ורבינו הגדול (הרי"ף) פירש, ארנונא תשורה או ארוחה שעושים למלך כשעובר עליהם, והעיד עליו תלמידו רבינו יוסף הלוי, שהיה דן שלא נאמרו דברים אלו אלא בת"ח שתורתו אומנותו, כלומר שתורתו קבע ועסקו עראי, אבל לא במי שעסקו קבוע ותורתו עראי. עכ"ל. וכ"כ הרשב"א בחידושו שם. וכ"כ הר"ן והנימוקי יוסף שם. ומשמע שאם מלאכתו עראי לצורך פרנסתו, וברוב זמנו עוסק בתורה חשיב שפיר תורתו אומנותו. וידוע שהמאירי כשכותב בשם "גדולי הפוסקים", כוונתו להרי"ף, וא"כ הרי מבואר בדברי הראשונים הנ"ל בשם הרי"ף שאם תורתו קבע ועסקו עראי פטור מן המסים, וכדברי הרא"ש בתשובה (כלל טו סי' ז) הנ"ל, וכ"כ עוד הרא"ש בפסקיו (פ"ק דבי"ב ס"ס כו), שת"ח שיש לו אומנות או קצת משא ומתן להתפרנס כדי חייו, ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פנוי מעסקו מחזר על תלמודו, ולומד תורה, הוא הנקרא תורתו אומנותו. ע"כ. וכן פסק מרן בש"ע יו"ד (סי' רמג ס"ב). ע"ש. והרמ"ה בתשובה שהובאה בסוף ספר אור צדיקים (סי' רמח) כתב, האי טענה דהני דמערערי על מאן דהוי תורתו אומנותו, דלא בטיל מדברי תורה אלא פורתא בכל יומא לכדי חייו, ובעו לחיוביה במסים וכו', לית בה מששא, דאטו כולהו עובדי דבי"ב (ח א) למפטר רבנן מכרגא ומסים, ותשחורת כדמי כלילא, במאן איתמרו, אטו במלך שא"צ כלום, או במחזירים על הפתחים, או במלאכי השרת שאינם אוכלים ושותים, לא ניתנה תורה למלאכי השרת, אלא לבני אדם שאוכלים ושותים וצריכים לכל צרכי הגוף, וכתבי יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, וזו היא מדה טובה שבמדות, ותנן (אבות פ"ב) יפה ת"ת עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, ותנן אם אין קמח אין תורה, ובברכות (לה ב) אמרינן, ראשונים עשו מלאכתם עראי ותורתם קבע, זה וזה נתקיימו בידם וכו', ומכל הני שמעינן דכי פטרי לרבנן מכרגא, היינו היכא דמקיימי כפי כחם ויכולתם מצות והגית בו יומם ולילה, ולא בטלי מדברי תורה אלא לדבר מצוה, או לפרנסתם ופרנסת אנשי ביתם, וכל הני חשיבי בכלל רבנן דפטרי ממסים וכו', אבל ת"ח שאינם עוסקים בתורה תדיר, אלא יגיעים להעשיר, ומבטלים תורה כדי לקבץ ממון רב לא פטרי. ע"כ. וכ"כ עוד הרמ"ה בקצרה בפ"ק דבי"ב (סי' פב). וכל זה הועתק להלכה בשו"ת הרא"ש (כלל טו סי' ח), והסכים עמו. ע"ש. וכן הוא בשו"ת מהרלני"ח (סי' קמ). וכן העלה בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' קטז). ע"ש. גם בשו"ת רבי יהודה בן עטר (סי' קמ) העלה כן לדינא, והביא פסק דין שחננומים עליו הגאונים רבי יהודה עוזיאל, ורבי וידאל הצרפתי, ורבי מנחם סרירי, ורבי שמואל אבן דנאן, שכולם הסכימו לזה. ע"ש. וכן הגאון רבי מאיר גאויזון בתשובותיו (סי' יא) דן על חד צורבא מרבנן שהורה שמוטר ליטול מס מת"ח שנושא ונותן בפרהסיא לפרנסתו דרך עראי, והגאון הנ"ל חרה אפו עליו, ואשתפוך חמימיה דאשתמטייה להווא צורבא מרבנן תשובת הרא"ש וגדולי האחרונים דאף בכה"ג חשיב תורתו אומנותו ופטור מן המס. ע"ש. ומכאן תשובה למ"ש הרה"ג רבי אברהם סופר בהערה שבספר המאירי (בי"ב ח א), שהרמ"ה ס"ל להחמיר כדברי המאירי, שצריך שיהיה תורתו אומנותו לגמרי, ואינו מתעסק בעניני העולם כלל. (וכ"כ עוד בהערה לחידושי הר"ן בי"ב ח א). וזה אינו, דאדרבה מדברי הרמ"ה הנ"ל מוכח כל בתר איפכא, וכדעת שאר פוסקים הנ"ל. וגם המאירי סובר כן. אלא שמדברי ספר חסידים הנ"ל לא משמע כן, ושוב מצאתי להכנה"ג חו"מ (סי' קסג אות קיא) שהביא דברי הספר חסידים, וכתב, וכי היכי דלא לפלוג אכולהו רבוותא שכתבו שאם תורתו קבע ומלאכתו עראי שפיר מקרי תורתו אומנותו, צ"ל שלא מיעט אלא למי שעושה תורתו עראי וכו', אלא שלא משמע כן מלשונו. וצ"ע. ושם ציין לגדולי האחרונים שהסכימו לדעת הרא"ש וסיעתו. ע"ש. וע"ע להשי"ך חו"מ (סי' קסג ס"ק יד), שהביא ג"כ דברי הספר חסידים, והעיר שדעת הפוסקים אינה כן. ע"ש.

ד) ועינא דשפיר חזי לרבינו מהר"ם אל אשקר בתשובה (סי' יט), שהעתיק בקצרה דברי הרמ"ה בתשובה הנ"ל, ושכן כתב הרא"ש, וכתב, ונראה דמה שכתבו "שעוסק להתפרנס כדי חייו", לאו דוקא כדי חייו בצמצום, אלא כל שמתעסק להחיות את נפשו ואת נפשות בני ביתו, וכן מה שיצטרך האדם לפעמים להוצאה מרובה מחולאים וזולתם, ולא להתעשר, תורתו אומנותו מקרי, וכיו"ב כתבו התוס' ב"מ (ע ב) בשם רבינו תם, דמה שנהגו עתה להלוות לנכרים ברבית, משום שיש עלינו משא מלך ושרים והכל נחשב כדי חייו. ומ"ש הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת ה"ט), ועושה מלאכה מעט כדי חייו אם לא היה לו מה יאכל, לאו דוקא, שהרי צריך גם בגד ללבוש, ולכל הדברים הצריכים לאדם, מלבד אכילה. ועכ"פ לענין פטור מן המסים, כל שעושה תורתו קבע, ואינו מתבטל מן התורה כדי להתעשר, תורתו אומנותו מקרי, וכדמוכח מדברי הרמ"ה. עכת"ד.

אבל התרומות הדשן (סי' שמב) כתב, ואם לחשך אדם לומר, שיש לפטור מן המס ת"ח שעוסק במלאכה ומרויח, משום שהכל כדי חייו מקרי, וכמו שפי' ר"ת (בתוס' ב"מ ע ב), אמור לו, מטונך, טעמא מאי שרי ר"ת משום שאין קצבה למשא מלך ושרים, וכיון שזה הת"ח רוצה לפטור עצמו מן המסים ותשחורת, אינו צריך להרויח אלא כדי פרנסתו. עכת"ד. אכן נראה שגם המהר"ם אלשקר נקיט הכי לדוגמא בעלמא, ואפשר שגם התה"ד יודה שיהיה לו מלבד בגד ללבוש, הוצאה במקרה של חולי ח"ו, והעיקר שאינו אץ להעשיר. וכמו שסיים הרא"ש בתשובה שם בשם הרמ"ה. וכן פסקו בשו"ת מהרלני"ח (סי' קמ), ובשו"ת המבי"ט ח"ב (סי' כה). ובשו"ת מהריט"ץ החדשות כרך ב' (סי' רטו). ע"ש. והמהריב"ל ח"ג (סי' מז) הוסיף, שבכלל פרנסה כל מה שישתדל להרויח כדי להשיא בנותיו כפי כבודו, דהאידינא רבו הנדוניות. והוסיף עוד על זה בשו"ת מהר"ש הלוי (סי' כד דף מו ע"ד), גם מה שמשתדל להרויח לצורך מלבושים ותכשיטים לאשתו ובנותיו, למנוע ריב ומדון מקנאת הנשים מריעותיהן, נשי העשירים וכו', שיש בזה משום שלום הבית, ושיוכל ע"י כך לעסוק בתורה ביישוב הדעת. ע"ש. וכן העלה בשו"ת דרכי נועם (חלק חו"מ סי' נה נז ונז). ע"ש. וע' בשו"ת ירך אברהם ח"ב (חו"מ סי' ג) שהביא מ"ש בשו"ת מעיל שמואל (סי' טו) בתשובת המהר"ם בן חביב, שאע"פ שלדעת רבינו יוסף הלוי אבן מיגאש נראה שצריך עכ"פ שרוב היום עובר עליו בקדושה בלימוד התורה, מ"מ להרא"ש אפי' רק מיעוט היום בקדושה די, ותורתו אומנותו מקרי, והביא ראיה לדברי הרא"ש בזה. וכן הגהמ"ח מעיל שמואל שם כתב להביא ראיה לדברי הרא"ש, והרב המחבר ירך אברהם כתב לדחות ראיותיהם, וס"ל שצריך שיהיה רוב היום בקדושה. ע"ש. וכן העלה בספר אהל יעקב (מערכת ת אות א). ע"ש. אולם הגר"ח בן עטר בראשון לציון (יו"ד סי' רמג, דק"א ע"ג) כתב לחלק בזה, שאם הוא טורח לצורך פרנסתו ופרנסת בני ביתו, להרויח מה שמוכרח ביותר לאדם בינוני, דהיינו לחם לאכול ובגד ללבוש, אפי' אם יוציא את רוב היום לשם כך, שפיר מקרי תורתו אומנותו, כל שקובע שאר עתותיו ללמוד תורה ביום ובלילה, אבל אם יש לאל ידו להתפרנס, כגון שיש לו קרן שעושה פירות, אינו יכול להתבטל מתורתו אלא רק מקצת היום לצורך הרוחה, כפי שכתבו המהריב"ל והמהר"ש הלוי (הנ"ל), וישאר לו רוב היום ללמוד תורה. שמכיון שיש לו כדי פרנסה, אין להתיר לו להתעסק במשא ומתן לצורך תכשיטין ונדוניות גדולות אלא אם כן ישאר לו רוב היום לתורה. ומיהו נראה שאפי' אם יש לו כדי פרנסתו והותר, אין למונעו מלעסוק קצת היום במשא ומתן כדי לחסוך ולהניח לעת זקנה, או חולי, או הפסד ממון וכיו"ב וכו'. ע"ש. וכ"כ הגאון רבי יצחק בן ואליד בשו"ת ויאמר יצחק (חלק חו"מ סי' צו). ע"ש. וכ"כ בשו"ת ר' יהודה בן עטר (סי' קמ) הנ"ל, שכל שאינו מתבטל מלימודו כדי להתעשר אלא לכדי חייו פטור מן המסים, ואפי' אם הוא חוסך כדי להשיא בניו ובנותיו ולספק כל צרכיהן, וגם לפעמים אדם נופל למשכב הוא או בני ביתו הנשים והטף, וצריך הוא להוצאה מרובה וכו', והכל כדי חייו מקרי. ע"ש. וע"ע להגר"ח פלאג"י בספר משא חיים (מסים, דמ"ב ע"ב והלאה), ובספר אות היא לעולם ח"ב (מע' ת אות קנא). ע"ש.

ה) ותבט עיני בשו"ת תרומת הדשן (סי' שמב) שכתב, שבאוסטרייך ואגפיה היה מנהג פשוט לפטור מן המס את ראש הישיבה, ואפילו אם היה לו ממון רב, אבל אצל בני ריינוס כמדומה לי שלא היו נוהגים לפטור תלמידי חכמים מן המסים, אם לא לפעמים לפי רצונם, ואפשר דה"ט משום דס"ל דהאידינא אין לנו מי שתורתו אומנותו, אפילו לפי מ"ש הרא"ש (הנ"ל), משום שצריך דקדוק יפה שת"ח זה חוזר תמיד לתלמודו כשנפנה מעסקיו, והאידינא אין נוהרים יפה בזה. וגם באוסטרייך רוצים המון העם לומר שאין לפטור אלא רק את היושב בראש הישיבה, משום דלא ברירא מילתא לגמרי מי הוא תורתו אומנותו, ועבדי להו מילתא פסיקתא, דמסתמא ראש הישיבה קובע את עצמו לתלמוד תורה. ע"ש. ולכאורה קשה, שמכיון שיש איסור חמור בגביית מס מתלמידי חכמים, דעבר אדאורייתא וני"ך, והת"ח מוחזקים בכספם, וטוענים שהם בכלל תורתו אומנותו, שלא ניתנה התורה למלאכי השרת, איך יכולים לחייבם ממון ולהוציא מן המוחזקים, מאחר שהתורה פטרה אותם מכל מיני מסים. והן אמת שהמרדכי (סי' פ לא יחפור) כתב, שהרבים נחשבים למוחזקים נגד היחיד בעניני מסים, מ"מ כבר כתב התרומת הדשן עצמו (בסוף סי' שמא), שיחיד ת"ח שבא לפטור עצמו מן המסים משום שתורתו אומנותו, לא חשיבי הרבים מוחזקים לגביה, לא מכח דין תורה, ולא מטעם מנהג הקהלות, דטעמא מאי חשיבי הקהל מוחזקים, משום דמוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח (ב"מ עג ב), וכמ"ש המרדכי שם. ומוהרקא דת"ח לא מנח בטפסא דמלכא, וכדדריש בפ"ק דב"ב (ח א) דרבנן לא צריכי נטירותא ולא רמינן כרגא עלייהו, מקראי דאורייתא נביאים וכתובים. ע"ש.

ובאמת שהתרומת הדשן עצמו שם (סי' שמב) כתב, שלענין פיתור ת"ח מן המס לא בעינן שיהיה תורתו אומנותו לגמרי שלא יעסוק במלאכה כלל אפי' למזונות כדי חייו, דהא בגמרא (ב"ב ח א) סתמא קאמר דלא רמינן כרגא ארבנן, ולא פירשו שצ"ל תורתו אומנותו, אלא שהגאונים כתבו כן, וא"כ י"ל דאזלינן בתר טעמא, וכיון דק"ל כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, וא"כ לימוד תורה בענין זה שעוסק במלאכה לפרנסתו, הו"ל שפיר נטירותא לרבנן, ולא בעי נטירותא אחריתי וכו', ונראה ג"כ דלאו דוקא רב הנסמך לישב בראש לדון ולהורות, שהוא פטור מן המסים, אלא כל תלמיד חכם שיודע לישא וליתן כראוי בד"ת ומבין מדעתו ברוב מקומות בתלמוד ומפרשיו ובפסקי הגאונים, ותורתו אומנותו ע"פ פירוש הרא"ש, אפילו לא נסמך לדון ולהורות פטור הוא מכל מיני מסים ותשחורת, כדיליף מדכתיב והם תוכו לרגלך, ואמר רב יוסף אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וכו', והם התלמידים ההולכים משיבה לשיבה, כי הנסמך לישב בראש אין רגילות שיכתת רגליו מעיר לעיר, אלא שצריך שיהיה יודע לישא וליתן וכמ"כ, שא"כ לא מקרי ת"ח, אלא שהמון העם אינם סוברים לפטור שום ת"ח א"כ יושב בראש הישיבה וכו'.

ע"ש. וכ"כ המהרלני"ח (סי' קמ), והביא ראיה מדאמרינן (ב"ב ח א) רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן, וא"ל רבנ"י עברת אדאורייתא ונביאים וכתובים, וסתם רבנן שבש"ס הם תלמידים שלומדים תורה בבית הרב וכו'. ע"ש. וכן העלה המהריב"ל ח"ג (סי' מז), וכתב, שדוקא הדיוט שבא לפטור עצמו מן המס באיוו טענה, עליו להביא ראיה, שהרבים חשיבי מוחזקים, דמוהרקהי בטפסא דמלכא מנח, אבל תלמיד חכם שמתדיין עם הצבור ורוצה לפטור עצמו אפילו במס הקצוב על כל אחד ואחד, מצוי למימר קים לי כרבוותא דפטרי, דמוהרקהי לאו בטפסא דמלכא מנח. ע"ש. ומ"ש התה"ד (סי' שמב) דה"ט של המחייבים ת"ח במסים, משום שצריך דקדוק יפה שמיד שנפנה מעסקיו הוא חוזר לתלמודו, אין זה מוכרח, שהרי לא ניתנה תורה למלאכי השרת, ויכול הת"ח לומר קים לי בנפשאי שעשיתי כמיטב יכלתי לעסוק בתורה בכל זמן פנוי. ועי' להכנה"ג בשו"ת בעי חיי חו"מ ח"א (סי' קה, דק"כ ע"א) שכי, ואעיקרא דדינא דעת הר"ן בתשובה (סי' י), דהא דהרבים חשיבי מוחזקים היינו כשהשעבוד ודאי, אבל בספק היחיד הוי מוחזק וכו'. ע"ש. וכ"כ כיו"ב הגאון ר' יצחק אלחנן בספר נחל יצחק (סי' ד ענף א), דהא דאמרינן שהצבור חשיבי מוחזקים כלפי היחיד, היינו דוקא כשהצבור טוענים טענת ודאי, אבל כשטוענים טענת ספק לא חשיבי כמוחזקים. ע"ש.

ואעיקרא מבואר בסי' ישועות ישראל על חו"מ (סי' ד עין משפט סק"ג) שהרשב"א חולק על עיקר דין זה, וס"ל שאין הרבים נחשבים מוחזקים לגבי היחיד. ע"ש. ובזמן הזה יש צירוף נוסף, כמ"ש בשו"ת בעי חיי (שם דק"יט סוף ע"ד) בשם הרב משא מלך, שבזמנינו זה שאין הקהלות מחלקים בין המסים העומדים לפרועם למלך, לבין שאר המסים, אין שום מקום לעשות דין הרבים למוחזקים, אלא אם כן יש מנהג קבוע על זה. ע"ש. ובספרו הכנה"ג חו"מ (סי' קסג אות רכט) הביא דברי הרב משא מלך, וסיים על זה, וכבר הורה זקן, והוא עמוד חזק להשען עליו הנתבע. ושוב נדפס שו"ת מהר"ם די בוטון, וראיתי לו (בסי' לב) שמסכים לדברי הרב משא מלך, ע"כ. וכ"כ בשו"ת שמש צדקה (חלק חו"מ סי' ג בהגהה א'), ובשו"ת באר מים חיים מוצרי ח"א (חו"מ סי' ה'). ע"ש. והגאון מהר"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יום טוב (סי' לב דקכ"א ע"ד) הביא דברי הכנה"ג הנ"ל, והוסיף, שהכנה"ג בתשובה שבספר פני משה ח"ג (דקמ"א ע"א) כתב וז"ל: ומעיד אני עלי שמים וארץ שזה כחמש שנים כתבתי קונטרס בעניני מסים, וכתבתי שבזמנינו זה שאין המסים מוחלקים, אין הרבים נחשבים מוחזקים, וכדברי הרב משא מלך, והסכים עמי מורינו הרב מהרימ"ט. ע"כ. וכן העלה הגאון מהר"י אלפנדארי בתשובה שהובאה בספר יבא הלוי (חו"מ סי' ו די"ב ע"ב). ע"ש. והגאון חקרי לב חו"מ ח"א (סי' קז) כתב, שהרב דבר משה (חו"מ סי' מו) העיד שבימי עמדו הרבנים על זה, והסכימו לדברי הרב משא מלך, שגדול כח המוחזק, ויכול לומר קים לי, ושכן הסכים גאון עוזינו הגר"ח אבולעפייא בתשובה שהובאה בסי' בני אברהם (סי' ט), וכו'. ע"ש. אולם בחקרי לב (חו"מ סי' קיב) בד"ה והאמת אגיד, כתב, שהדין שכי' הרב משא מלך, והסכים עמו הכנה"ג, לגבי זמנינו שאינם מחלקים בין מס המלך לשאר הוצאות הקהל, כל ימי רפיא ביד, שאף שלימים עברו נטיתי גם כן לסברת הרב משא מלך, בראותי שרבני האחרונים של זמנינו ס"ל הכי, ומהם הדבר משה והרב שמחת יום טוב, ומופת הדור בשו"ת חיים שאל (סי' כ), ומורנו הרב מהר"ח אבולעפייא, אולם שוב במעשה אחר שבא לידי הדרי בי, ונוטה דעתו שהרבים חשיבי מוחזקים גם בזמנינו, וכמ"ש הרב דברי אמת בתשובה (סי' יב), וכן העלה בשו"ת כרם שלמה (סי' פא). וכן מורינו הרב בתי כהונה ח"ב (סי' ל) כתב, שפשטה ההוראה שלא כדברי הרב משא מלך, ועוד שעל דברי הדבר משה שחילק בין הזמנים כדברי הכנה"ג, תמהו עליו הרב פני אהרן והרב צרור הכסף שאיך פסק היפך דברי מר אביו הכרם שלמה הנ"ל, וגם על דברי מורנו המהר"ח אבולעפייא תמהתי שאיך פסק היפך דעת רבו הבתי כהונה הנ"ל, ובאמת שרבים וגדולים מן האחרונים חלקו ע"ד הרב משא מלך, וא"כ מי יעצור כח לומר שהרבים לא חשיבי מוחזקים וכו'. עכתי"ד.

• בית דין לדיני ממונות

• ימי עיון, כנסים וחו"גים

• סדנאות במוסדות חינוך

• מכון מחקר ויישום הסברתי

וע' בשו"ת חקקי לב (ח"מ סי' ח דמ"ו ע"א) שהובאו שם דברי המתמיהים על החקרי לב בזה, שאין ראיה מהפני אהרן והצרור הכסף להיפך וכו'. וע' בתשובת הגהמ"ח (שם סימן ט דמ"ח ע"ב). ע"ש. (ולפמשי"כ בשם הרשב"א שחולק בעיקר דין זה, יש לחזק דברי הרב משא מלך והאחרונים שעמו). והגאון ר' יעקב אלבעלי בספר חלק יעקב (סי' ד דף י ע"ד) הביא להקת הפוסקים גדולי ישראל, שהסכימו לדברי הרב משא מלך. ושכן הסכים הגאון גדול הדור מהר"י מאיו בשו"ת שפת הים (חלק ח"מ סי' ח א) וכן הגאון מהר"י נבארו בתשובתו שם (סי' ט) אסף וקבץ אמבוהא דספרי מרבנן קדישי דס"ל שבזה"ז הרבים לא הוו מוחזקים, באופן שדעת רובא דרבוותא בתראי כדעת הרב משא מלך הנ"ל. ע"ש. וע"ע בשו"ת מלאכת שלמה קמחי (ר"ס טו). ע"ש.

ו) ושוב ראיתי בשו"ת מהרימ"ט ח"ב (חלק ח"מ סי' נט) שכתב, דבפלוגתא דרבוותא אין הרבים יכולים להוציא מהת"ח בטענה שדין הרבים כמוחזקים, ע"פ מ"ש המרדכי (ספ"ב דב"ב), ש"י"ל דהני מילי במילתא דפסיקא להו לרבים, ובאים להוציא בטענת ודאי, אבל במילתא דלא פסיקא להו היאך יוציאו ממון מספק שלא כדין, ועוד דהכא מעיקרא מספקא לן אי שייך לומר על ת"ח דמוהרקייהו בטפסא דמלכא מנת, כיון דרבנן לא אימסור בידיהו, כדאיתא ביומא (עו א), ולכן הבא להוציא מהת"ח עליו הראיה. ע"כ. וכן העלה בשו"ת שער יהושע ח"ב (חלק ח"מ סי' פה דק"א ע"ב), דלא אמרינן שהרבים חשיבי מוחזקים לגבי היחיד, אלא במי שכבר פשוט שהוא חייב מן הדין, אבל ת"ח שרוצה לפטור עצמו מן המסים, לא אמרינן שהרבים מוחזקים כנגדו, וראיה לזה מהתה"ד (סי' שמא), ולכן אף תלמידים הלומדים אצל רבם, שעדיין הם צריכים להם, פטורים מן המסים, ובפרט דהוי מילתא דאיסורא, דעברי אדאורייתא נביאים וכתובים, כדאיתא בב"ב (ח א), ולא מצו הרבים לומר קים לי במילתא דאיסורא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת דרכי נועם (סי' נז דף רפ ע"א). ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת מהר"ש הלוי (ח"מ סי' כד) בשם מר זקנו, שכיון שהמטיל מס על ת"ח הוא עובר אדאורייתא ונביאים וכתובים, לא מצו הרבים לומר קים לי. ע"ש. (וע' בשו"ת מהרשד"ם ח"מ סי' שסא. ובשו"ת מעיל שמואל (סי' טז). ובשו"ת מלאכת שלמה קמחי (סי' טו דלי"ח רע"ב). ודו"ק) גם הכנה"ג ח"מ (סי' קסג אות קמג) כתב בשם שו"ת משפט צדק ח"ב (סי' לג), שאם נפל מחלוקת בין הת"ח לבין הקהל אם הוא נחשב תורתו אומנותו, הת"ח חשיב מוחזק ופטור מן המס. (וצי"ן לתשובת מר אחיו, והיא התשובה שלפנינו בשו"ת שער יהושע הנ"ל). ע"ש. והנה גם המהרשד"ם (ח"מ סי' שסא) הביא תשובת הר"ש בן הרשב"ץ (סי' תיב) שדייק מדברי הרא"ש שא"צ להיות ת"ח בעל הוראה כדי שיפטור ממסים, וחלק עליו הרד"ך בתשובה והעלה שצ"ל ת"ח בעל הוראה, וכתב ע"ז, ואני אומר שהר"ש הבין בדברי הרא"ש טפי מינן ומכל הדורות שבאו אחריו, כי גם ת"ח שאינו בעל הוראה פטור, שאחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ובלבד שלא יגע להעשיר, אלא עוסק בתורה תמיד, וכל כיו"ב פטור, וכן הדעת נותנת בלי ספק. וראיה לזה מהגמ' דרב נחמן רמא כרגא ארבנן, וא"ל רנב"י עבר מר אדאורייתא וכו', וסתם רבנן ידוע אף לתלמידים המתחילים, שר"ל תלמידים, וכן מוכח עוד מדאמרינן אלו ת"ח המכתתים רגליהם מעיר לעיר, והיינו תלמידים הצריכים לרב, משא"כ בעלי הוראה שאין דרכם ללכת ממקום למקום, וזוהי בעיני ראיה מופתית ואמתית, וכן מוכח מתשובת הרא"ש וכו'. עכ"ד. וכבר הובאו ראיות אלו בתה"ד ומהרל"ח הנ"ל. וכ"כ בשו"ת משפטי שמואל (סי' סה דמ"ט ע"ג) שכבר נהגו בכל תפוצות הגולה לפטור מן המסים אפילו תלמידים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שביתת יום טוב (ח"מ סי' ז), ובשו"ת בירך יצחק (ח"מ סי' יג). וע"ע בשו"ת ויאמר יצחק (ח"מ סי' צו). ובשו"ת קול אליהו ח"ב (ח"מ סי' ל). ע"ש. ושור"ר מה שהאריך עוד בזה בשו"ת חקרי לב (ח"מ סי' קז), והחרה החזיק אחריו נכדו הגאון מהר"ח פלאגי בשו"ת חקקי לב (ח"מ סי' ז), והניף ידו שנית בשו"ת חקקי לב (ח"מ סי' יא דנ"ח ע"א). והביא עשרות פוסקים חבל נביאים שכתבו שא"צ שיהיה ת"ח מורה הוראות. ע"ש. וע"ע בספר מטה שמעון (סי' ד הגב"י אות יז). ע"ש. ומדי עוברי בתשובת מהרימ"ט (סי' נט) הנ"ל, הוקשה לי על מ"ש בסוף דבריו, ומ"מ אני רואה שכבר נהגו ליטול מתלמידי חכמים כרגא דמלכא, שהיא מס גלגולת, וכן ארנונא לפי מנין הבתים, לפי שהמס קצוב על כל אחד ואחד ועל כל בית ובית. ע"ש. ולכאורה קשה שהרי מבואר בתשובת רבינו נחמיה שהובאה בבית יוסף יו"ד (סי' רמג), שאפ"י אם החרימו הקהל לשלם את המסים, וכללו בחרם את התלמידים, אין החרם שלהם חל, דק"י"ל (שבועות לו א), ארור, בו נידוי, בו שבועה, ואין נשבעים לעבור על המצוה, ואפ"י אם יעזו לגבות המס מהת"ח, יכול התלמיד לנדות ולשמת על זה. ע"ש. וכ"ה בשו"ת מהר"ם אל אשקר (סי' יט) ובשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' קטז). ע"ש.

וא"כ כיון שחרם הקהל לא מועיל כ"ש מנהג בעלמא במקום עבירה דאורייתא ונביאים וכתובים, ואין
יוכלו להוציא מהת"ח המוחזק ע"פ דין תורה, וצ"ל דשאני הכא שהצבור נהגו כן ע"פ דברי הרמב"ן
והרשב"א והר"ן והנימוקי יוסף, דכולהו ס"ל שיש לחייב הת"ח במסים הקצובים הנ"ל. אף על פי שיש
חולקים ומהם הרמב"ם והרא"ש, מ"מ כבר כ' בתה"ד (סי' שמב) שבכגון זה אמרינן מנהג מבטל הלכה,
ואפי' אינו מנהג ותיקין, אלא מנהג בני העיר ובני המדינה. ע"ש. וכ"כ המהר"י אדרבי בשו"ת דברי ריבוב
(סי' קלט) שבעניני מסים כ"ע מודו דאזלינן בתר מנהג בני העיר, ואפי' מנהג שלא הוקבע ע"פ חכמים,
וכמ"ש התה"ד (הנ"ל), ושכ"כ הריב"ש (סי' תעז). וכ"כ המהריט"ץ בתשובות החדשות ח"ב (סי' קפט)
שבעניני מסים כל אפי"א שוין שמנהג בני העיר מבטל ההלכה. ע"ש. וע"ע בשו"ת משאת בנימין (סי' ז)
ובכנה"ג (חוי"מ סי' קסג הגב"י אות רג והלאה). ומעתה אפי' נאמר שדעת חכמי העיר לא היתה נוחה במנהג
שנהגו ליטול מס הקצוב על כל איש ואיש מהת"ח, נגד דעת הרמב"ם והרא"ש, מ"מ שרים עצרו במלים וכפ'
ישימו לפיהם, מפני שחששו למחלוקת וקטטה מעשירי העיר והמוניהם, ונשארו בשב ואל תעשה. ובע"כ
צ"ל כן לגבי מנהג המקומות שאינם פוטרים כלל הת"ח מהמסים, וכמ"ש התה"ד הנ"ל, וכ"כ בהגהת
הרמ"א יו"ד (סי' רמג ס"ב) "שיש מקומות שנהגו לפטור הת"ח ממס ויש מקומות שנהגו שלא לפטורם".
ובשו"ת משפטי שמואל (סי' סה דמ"ט רע"ג) כתב ע"ד התה"ד, שהובאו בהגהת הנ"ל, ואנו מה לנו במנהג
מקומות שנהגו שלא לפטור הת"ח, אגן ניקום ונסמוך על דברי כל הפוסקים הפוטרים, כדין הש"ס, וכיון
שמוחזקי בהם שידועים לישא וליתן בדברי תורה ולהבין ברוב מקומות שבתלמוד, ותורתם אומנותם, יש
לפטרם מהמסים, וכן המנהג בכל תפוצות הגולה וכו'. ע"ש. ועכ"פ צריך שיהיה מנהג ברור וקבוע לכל
הפחות שלש פעמים, אבל אם לא נקבע שלש פעמים, יש לנהוג כפי דין תורה, לפטור הת"ח מהמסים.
וכמ"ש המהרשד"ם (סי' תלו), והובא בכנה"ג (שם אות רה). ע"ש. וע"ע בשו"ת דבר משה ח"ג (חוי"מ סי' יא
דנ"ט ע"ג) שכי', ובדבר הזה אין אני מכריע הואיל ואין המנהג ידוע לי, והכל תלוי ע"פ בית הדין שבעיר לברר
המנהג לפרטיו, ועל פיו יחנו ועל פיו יסעו, ואם יפול ספק במנהג, הבאים לחייב המס עליהם הראיה. ע"ש.
ושו"ר בשו"ת מהר"ש הלוי (חוי"מ ס"ס כד) שכתב ג"כ שאין מנהג מועיל בזה להוציא המס מהת"ח
המוחזק, שאם חרם אינו חל, כ"ש מנהג בעלמא. ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"א בן יעיש בסי' בן אברהם בתשובה
(סי' ז דל"ו ע"ב). ע"ש. ולפמ"ש יש מקום ליישב דברי המהרימ"ט הנ"ל. וע' להגר"ח פלאגי בשו"ת חקקי
לב (חאו"ח סי' ו) שכי', שאע"פ שהיו כמה מנהגים גרועים שנהגו בהם שלא כדין, ונמנו עליהם גדולי הדורות
וביטלום, וכן ראוי לעשות, מ"מ צריך לעשות הכל באופן שלא יבאו לידי מחלוקת וקטטה. וכ"כ עוד בספרו
משא חיים (דמ"ז ע"ב אות ז). וע"ע בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' ט). ובשדי חמד (מע' מ כלל לח). ע"ש.

ז) ועוד רגע אדבר במ"ש התה"ד (סי' שמב), ופסקו הרמ"א בהגה (סי' רמג ס"ב), בגדר הת"ח הפטור ממס,
שאינו חילוק בין אם הוא ראש ישיבה או לאו, רק שיהיה מוחזק לת"ח בדורו, שידוע לישא וליתן בתורה,
ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים, ותורתו אומנותו באופן שתורתו קבע
ועסקו עראי. ע"כ. וכיו"ב כתב המהריב"ל ח"ג (סי' ס"ז), שכל זמן שתורתו קבע ועסקו עראי, וכשנפנה
מעסקיו חוזר מיד לתלמודו, פטור מן המסים, בין אם הוא ראש ישיבה בין אם הוא למדן שלומד עם חברים
בישיבה, שבעל כרחו הוא מוכרח להעמיק העיון, שקנאת סופרים תרבה חכמה, שכל אחד נכוה מגחלת
חכמת חבירו וכו'. ע"כ. והגאון בעל חקרי לב בספרו מערכי לב (דרוש כה, דנ"ב ע"ד) כתב, שאף שמדברי
מהריב"ל נראה שאם הוא ת"ח הלומד לעצמו חייב במסים, מ"מ המהרל"ח (סי' קמ), והמב"י ח"ב (סי'
כה), והמהר"ש הלוי (חוי"מ סי' כה), והמהריט"ץ (סי' עה), ושאר פוסקים חולקים על זה, וס"ל שאפי'
בתלמיד הלומד עם רב פטור, כל שכן ת"ח הלומד לעצמו. ע"כ. ובספרו שו"ת חקרי לב (חוי"מ ח"א ר"ס קז)
בד"ה גם הרימ"ט, הביא מ"ש בשו"ת מהרימ"ט (סי' נט) שגדר ת"ח הפטור ממס, צ"ל שקרא ושנה ושימש
ת"ח, וכן התלמידים הקבועים בישיבה בכל יום ועיקר עסקם בתלמוד ובפוסקים, אף על פי שלא הגיעו
לגדר מורי הוראות, פטורים, והוסיף החק"ל, שגם הפני משה ח"א (סי' ק) הצריך שיהיה הת"ח עוסק בגופי
הלכות, ושיש לו לב חכם ומחדדן שמעתתיה, ושסמך שתי ידיו עליו הרב בתי כהונה ח"ב (סי' יח). ושכן
הסכים המהר"ם בן חביב בתשובה בסי' מעיל שמואל (סי' טו). וכ"כ בשו"ת דרכי נועם (סי' נה) דבעינן
שיהיה הת"ח יודע ובקי לפלפל בשי"ס ובדברי הגאונים, ושגם מדברי המהריב"ל מוכח שאין זה אלא בת"ח
העוסק בשי"ס ופוסקים, ולא שעוסק במדרישי הגדות ובמקרא. ע"כ. וכן בשו"ת ויאמר יצחק (חוי"מ סי' צו)
הביא דברי האחרונים הנ"ל. ע"ש. וע"ע בשו"ת כנסת יחזקאל (סי' צה) שהובא בפתחי תשובה (סי' רמג
סק"ג). ע"ש.

ונראה דמ"ש מהרימ"ט שכן הדין לגבי תלמידים הקבועים בשיבה בכל יום, היינו כשיש תקוה שבמשך הזמן ידע למשקל ולמטרי בש"ס ובפוסקים ללמוד דבר מתוך דבר, יש להתחשב עם העתיד שלו, ולפוטרו מן המסים, כדי שיוסיף חיל בלימודו ביתר מרץ בשקידה ובהתמדה. (וכ"כ בשו"ת חקקי לב סי' ז דמ"ב ע"ד). והמהרש"ד"ם (חו"מ סי' שסא) כתב לדקדק מדברי הרא"ש בתשובה, שא"צ שיהיה ת"ח גדול העיון והחכמה עד שעוסק בנגעים ואהלות וכדומה, אלא כל ת"ח שעוסק בתורה כל אחד כפי כחו, זה בדיני ממונות, וזה במילי דברכות, וזה במילי דאגדתא, כל אחד לפי השגתו, הואיל וכל אחד מקיים כפי יכולתו והגית בו יומם ולילה, פטור מכל מיני מסים לכ"ע, וא"צ שיהיה בעל הוראה. ע"ש. וכן מוכח מדברי המהר"א די מדינה בשו"ת דרכי נועם (סי' נו דף רע"ז ע"ד), ולא הוציא מכלל זה רק מי שאין עסקו אלא במקרא, דלא הוי בכלל רבנן לענין זה. ע"ש. ומשמע שגם בעלי אגדה בכלל ת"ח לפוטרו ממסים, וכן העלה הגאון רבי יצחק פארדו בתשובה שבסוף ספר מזמור לדוד (דף קטז ע"א). ע"ש. וכן החקרי לב (רי"ס קז) הנ"ל הביא דברי המהר"ט"ץ (סי' עה) והמהר"ש הלוי (חו"מ סי' כד) והמעיל שמואל (סי' טז), שדעתם לפטור מן המסים אף העוסק במדרש והגדה. וכתב, שלפ"ז לא יצאנו מידי ספק, והמוחזק יכול לומר קים לי, ואף למאי דקי"ל שהרבים הם המוחזקים, צריכא רבה בני"ד, כיון שהספק הוא לגבי ת"ח, דלגבי ידיה לא חשיבי הרבים כמוחזקים, וכמ"ש התה"ד ושאר פוסקים, והאריך מאד בזה כמדתו לכל רוח. ע"ש. ונכדו הגר"ח פלאגי בשו"ת חקקי לב (חו"מ סי' ז, דמ"ב ע"א והלאה) החרה החזיק אחריו, שת"ח בעל אגדה לא מצי לפטור עצמו מן המס בטענת קים לי, כי נראה דסוגיין דעלמא וכן המנהג פשוט בעירנו איזמיר ואגפיה שאין פוטרים ת"ח בעל אגדה בלבד, והאריך בזה. (ושם בסי' ח כתבו תרי מרבנן לפלפל בזה, וחזר הגהמ"ח בסי' ט להשיב על דבריהם). ע"ש. ולפע"ד נראה שבכל מקום שאין מנהג ברור בזה, יש לפטור גם ת"ח בעל אגדות, מטעם קים לי. ובפרט אם הוא מזכה הרבים בדרשותיו, אשר בדברו מעריב ערבים, ומבשר צדק בקהל רב בשיחות מוסר ואגדה לקרב את ישראל לצור מחצבתם, שזהו בכלל הפסוק שממנו למדו פיטור המס מת"ח, והם תוכו לרגליך "ישא מדברותיך". ודינו כת"ח שעוסק בהוראה. ובשו"ת חקקי לב עצמו שם (דמ"ב סעי'ב) הביא סמך לזה מלשון הזוהר חדש (רות, דמ"ט ע"ב), רבי פרחיה הוה אזיל בחקלא, ואשכח חד גופא יהודאה תחות אילן דהוה מית, ואשכח ביה כריכין דמצוה וספרא דאגדתא בהדיה, אמר ודאי תלמיד חכם הוא וכו'. הרי שבראותו שהיה עמו ספר אגדה בלבד קראו ת"ח. ע"ש. +לכאורה יש לדון אם יכולים ראשי הקהל לגבות מתלמידי חכמים מס המיועד למטרות צדקה ותלמוד תורה וקמחא דפסחא וכיו"ב, כשהת"ח טוען לעומתם שברצונו לתת למי שישר בעיניו. והנה הכנה"ג בשיריו (א"ח סי' תכט סק"ב) כתב, שבקושטא אפי' הת"ח שאין פורעים מס, המנהג לתת לחטי דפסחא. ע"ש. והפמ"ג (שם) אשל אברהם סק"ב) כי ע"ז, ואפשר ששבעה טובי העיר תקנו כן שם, לא שיהיה הדין כן בכל מקום. וצ"ע. ע"כ. ולפ"ז נראה שגם מס למטרות צדקה ומצות אינו נגבה בתורת חיוב מהת"ח. ולכאורה כן משמע מ"ש הרמב"ם בפירושו לאבות (פ"ד מ"ה) שהפיטור לת"ח מן המס הוא דין תורה, כמו שפטרה התורה את הכהנים ממחצית השקל, וא"כ משמע שגם בעניני מצוה הת"ח פטורים. וכ"כ מרן החיד"א בספר טוב עין (סי' יח אות צט) לדייק כיו"ב מדברי הרמב"ם, והוסיף להוכיח כן מ"ש המהריק"ש בהגהותיו (סי' רמג), וכלל העולה מדברי הפוסקים שכל דבר שאינו לחיי האדם ממש, פטורים הת"ח מן המס הזה, ואפי' אם יש לו פרדסים ושפחות וכו'. וכ"כ הרמב"ם פ"ד דאבות. וכן הסכימו כל האחרונים. עכ"ד. כל קבל דנא ראיתי להחקרי לב (חו"מ ח"א סי' קי) שכי, ואני אינני רואה מקום פיטור לת"ח שיפטר מהוצאות צדקה ות"ת וכיו"ב, שהרי אין פיטור הת"ח אלא לגבי מידי דנטירותא, דרבנן לא בעו נטירותא, אבל לגבי הוצאות של צדקה ומצות דלאו משום נטירותא הם, אלא מצות התורה, מהיכא תיתי לפוטרו, ומ"ש הרמב"ם פ"ד דאבות, אין כוונתו אלא לומר שכשם שפטרה תורה הכהנים ממחצית השקל כך פטרה ת"ח מן המס, ואה"נ שכל אחד יש לו טעם בפני עצמו, דאטו הת"ח פטורים הם ממחצית השקל, ומה גם שהרמב"ם עצמו פסק שאף הכהנים חייבים במחצית השקל וכו'. ע"ש. אולם בשו"ת חוקי חיים (סי' לב דנ"ז ע"א) עמד וימודד ארש על דברי החקרי לב הנ"ל, וכתב, דאעיקרא דדינא פירכא, דצדקה נמי מידי דנטירותא, וכמ"ש המהרימ"ט (סי' קא), מההיא דאמר רבא לבני מחוזא, עושו להדדי (לצדקה) כי היכי דלהוי לכו שלמא במלכותא. וכו', ואחר שהאריך לדחות שאר ראיות החקרי לב, העלה לפטור הת"ח מלשלם מס לצדקה ושאר מצות, ובודאי שהת"ח יקיימו המצות האלה בינם לבין קונם. ובסוף דבריו הביא ג"כ מ"ש הרב מהר"י פארדו (בסוף ספר מזמור לדוד), שבהיותו שענין זה חמור מכל צד, אם משום גזל הרבים בידי הת"ח, ומאידך גיסא איכא חומר איסור הטלת מס על ת"ח דעברי אדאורייתא ונ"ך, מלבד מה שהחמירו גאוני עולם בחרם חמור מאד על המטיל מס על הת"ח, לכן לא מלאני לבי לעשות מעשה לגבות מהת"ח בזה. עכ"ד.

• בית דין דיני ממונות
• ימי עיון, כנסים וחוגים
• סדנאות במוסדות חינוך
• מכון מחקר ויישום הסברתי

וכן העלה הגר"ח שבתאי בשו"ת דברי חזקיהו ח"ב (עמוד ע), ושם הובאה תשובת הראש"ל הגרבי"צ עוזיאל שהעלה לחייב הת"ח במסים אלה של צדקה ות"ת, והאריך לדחות דברי הרב חוקי חיים הנ"ל. (ותשובתו נדפסה בשו"ת משפטי עוזיאל חיו"ד ח"ב סי' לט והלאה, ע"ש). וחזר הגהמ"ח לחזק דבריו לפוטרים. ע"ש. ומדברי הגר"ז בש"ע (סי' תכט ס"ה) משמע דס"ל כהחוקרי לב. ע"ש. ובספר יפה ללב ח"ב (סי' תכט) העלה, דמכיון דתליא בפלוגתא דרבוותא, הת"ח המוחזק יכול לומר קים לי כדעת הפוטרים אותי מן המס הנ"ל. ע"ש. וכן נ"ל עיקר. ודו"ק היטב כי קצרת.

ח) מסקנא דדינא שכל תלמיד חכם שעוסק בתורה תמיד בכל עת פנאי שלו, אף על פי שעוסק באומנות או בסחורה או במלאכה לצורך פרנסת בני ביתו בריוח, פטור מכל מיני מסים ע"פ דין תורה, כל שתורתו קבוע ומלאכתו עראי, ואסור לכוף עליו לשלם איזה מס שהוא, בין מס הקצוב לכל בני העיר באופן כללי, ובין מס הקצוב על כל איש ואיש שנקרא מס גלגולת, בין מס קבוע, בין מס שאינו קבוע אלא הוטל על בני העיר בשעת חירום וכיו"ב, וחייבים בני העיר לפרוע בשבילו את המס הקצוב על כל איש ואיש, וכמו שפסק מרן הש"ע יו"ד (סי' רמג ס"ב). ואין חילוק בזה בין ת"ח עשיר לעני, שאין הפיטור אלא לכבוד התורה, ולכן יחד עשיר ואביון פטורים. וגדר ת"ח הוא מי שעיקר לימודו בש"ס ובפוסקים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אף על פי שעדיין אינו בעל הוראה, ואפי' תלמידים הצריכים לרב להדריכם בנתיבות יושר העיון להבין להשכיל עומק דעתם של רבותינו חכמי הש"ס והפוסקים, ומ"מ אפי' ת"ח שעוסק באגדות חז"ל ומזכה הרבים בדרשותיו במוסר ובאגדה פטור מן המס, שיכול לומר קים לי כסברת הפוסקים הפוטרים אותו. ותלמיד חכם שתורתו אומנותו, שבכל עת פנאי שלו לומד תורה, אף שעוסק במסחר, יומים או שלשה במסחר, ושלשה ימים רצופים עוסק בתורה, נחשב ת"ח שתורתו אומנותו, בצירוף שעות הלילה של ימי מסחרו, שאז הוא עוסק בתורה, נמצא רוב השבוע בקדושה, וכ"ש בהצטרף יום שבת קודש שלא ניתן אלא לעסוק בו בתורה (ירושלמי סוף פרק טז דשבת). וכ"כ בשו"ת חקקי לב (חוי"מ סי' יא דנ"ז ע"ד) ע"פ דברי הפוסקים. ובספרו רוח חיים חוי"מ (סי' קסג) הביא סמך לזה מהזוהר (פרי אחרי דכ"ו ע"ב). ע"ש. ומכל מקום גם תלמידי חכמים חייבים להצטרף בתשלום מסים על דברים הצריכים לחיי אדם, כגון חפירת בארות מים ותיקון הרחובות והדרכים וכיו"ב, וכמ"ש הרמב"ם (בהל' שכנים פ"ו הלכה ו' ז'), והטושי"ע (יו"ד סי' רמג ס"ב, וחוי"מ סי' קסג ס"ד). ומקורו טהור בב"ב (ח א). ובכל דבר שיפול בו מחלוקת אם הת"ח חייב במס ההוא או פטור, הת"ח המוחזק יכול לומר קים לי כסברת הפוטרים אותי, ואז אסור להוציא ממנו דמי המס בכפייה. וכבר כתב הכנה"ג (חוי"מ סי' קסג ס"ק קח) בשם רבינו יהודה חסיד, מעשה נורא שאירע לשני עשירים שהכריחו לתלמידי חכמים לשלם מס, ומתו בתוך שלשים יום, ואח"כ היו נידונים בעונשים קשים ומרים בגלל זה. ע"ש. וכן הובא המעשה הזה בשו"ת דרכי נועם (חוי"מ ר"ס נה). ע"ש. וכבר החרימו גאוני הדורות, ועל צבאם מרן הקדוש, לכל מי שיהיו לחייב ת"ח לשלם מסים, וכמבואר בשו"ת אבקת רוכל (סי' א) ובשו"ת המבי"ט ח"ב (סי' כה). וע"ע בשו"ת משפטים ישרים ח"ב (סי' קסב) ובסי' משא חיים (דמ"ד ע"ב) ובארץ חיים יו"ד (סי' רמג). ע"ש. ומרן החיד"א בסי' טוב עין (סי' יח אות צט) כי בשם מהר"א סכנדר בתשובה שכל ת"ח שנוהג ענוה ונכנע לפרנסי הקהל, ומשלם איזה מס (שהוא פטור ממנו ע"פ הדין), עונשו גדול, שהוא משפיל בכך את כבוד התורה. ע"ש. [ומ"מ אם הת"ח עושה לפנים משורת הדין ומשלם מסים, מפני שחושש לחילול ה' מאת פריצי עמנו, ולעג השאננים, אין עליו עון, וכ"כ כיוצא בזה הכנה"ג (חוי"מ סי' קסג ס"ק קל) בשם הרב משא מלך וז"ל: ושמעתי שמורי מהרשד"ם היה נותן לקהל זוז אחד בכל שנה מכסת גולגולת, כדי שלא להחזיק עצמו לתלמיד חכם, ומדת חסידות היתה. [ע' תוס' ב"מ סז: ד"ה רבינא], ומ"מ אם קובעים לו הקהל מס שלא כרצונו עתידים ליתן את הדין. ואפשר עוד לומר שעשה כן משום בכל צרתם לו צר. וסיים הכנה"ג, ואני בבואי לעיר תיריאי להרביץ תורה, נהגתי לתת בכל שנה ושנה לכסף גולגולתא אם מעט ואם הרבה. ובהיותי בקושטא הייתי נותן סך קצוב בכל שנה לחטי דפסחא, אף על פי שהקהל קדוש פטרוני. ע"כ. ומיהו ראיתי בשו"ת דרכי נועם (סי' נו דף רפ ע"א) שכתב, דמה שהחמיר מהרשד"ם על עצמו, הוא רק לגבי כסף גלגולת שחלקו בזה גדולי עולם אם גם הת"ח חייבים במס הזה, ולכן החמיר על עצמו לפרוע, אף שהת"ח יכול להפטור בטענת קים לי, ואף על גב דבעלמא הרבים הם המוחזקים. מ"מ הכא דהוי ספק איסור, אין הצבור יכולים לטעון קים לי במילתא דאיסורא, ועם כל זה החמיר הרשד"ם על עצמו ממדת חסידות, אבל בשאר מסים אין הת"ח רשאי להחמיר ולזלזל בכבוד התורה, ולהבזות בעליה בפני שאר דלת העם. ע"ש. ומ"מ האידנא אחסור דרי, והמתמיר לתת מס תע"ב. והכל לפי המקום והזמן. וכיו"ב כתב בשו"ת משפטי עוזיאל (חיו"ד מה"ת, כרך ב' סי' לט, דקמ"ג ע"א). ע"ש. ודו"ק] והנלע"ד כתבתי.